

**Baz, Avner: When Words Are Called For A Defense of Ordinary Language Philosophy,
Harvard University Press, 2012¹**

Marek Tomeček

Filosofický ústav
Akademie věd České Republiky
Jilská 1, 110 00 Praha 1
marektomecek@yahoo.co.uk

Abstrakt/Abstract

Bazův projekt je výzvou pro současnou epistemologii. Ve svém vzkříšení filozofické metody J. L. Austina a pozdního Wittgensteina se snaží podat alternativu k dnešnímu přístupu založenému na intuicích filozofů. Tradiční argumenty proti filozofii běžného jazyka jsou ukázány jako nedostatečné: stojí na nepochopení toho, co pro autory poloviny dvacátého století znamená „použití“ slova a „význam“ slova. Při aplikaci na dnešní epistemologické příklady a dilemata se tato ukazují jako špatně sestavená, dokonce i ve své nejmírnější, kontextualistické verzi. Zároveň se však Bazův přístup svou radikálností dostává do překérního vztahu k empiristické tradici.

Baz's project is a challenge to contemporary epistemology. In his resurrection of Austin's and late Wittgenstein's philosophical method he endeavours to provide an alternative to today's approach relying on philosophers' intuitions. The traditional arguments against ordinary language philosophy are shown wanting: they are based on a misunderstanding of the concepts "use" of a word and "meaning" of a word in authors of the middle of the twentieth century. When applied to today's cases, these are revealed as nonsensical even in their most benign contextualist versions. At the same time Baz's approach suffers from its radicalism and anachronically misreads the empiricist tradition.

Kniha Avnera Baze *When Words Are Called For A Defense of Ordinary Language Philosophy* je v současné filozofické produkci výjimečná svou snahou aplikovat na dnešní otázky metodu, která v anglosaské oblasti dominovala před šedesáti lety a která byla zpětně nazvána filozofií běžného jazyka (*ordinary language philosophy*, dále jen OLP). Jde především o myšlení pozdního Wittgensteina a J. L. Austina, jež však nebývá hlavním proudem dnešní analytické filozofie přijímáno s pochopením či dokonce nadšením, panuje

¹ Tento článek je výstupem grantového projektu P401/11/0371 „Apriorní, syntetické a analytické od středověku po současnou filozofii“ uděleného GAČR pro léta 2011–2015.

zde naopak představa o jeho vyvrácení a zdiskreditování, což však Baz považuje za předčasné a nešťastné (*a philosophical injustice*) a snaží se ukázat, že podrobná analýza slov, pomocí kterých formulujeme filozofické otázky, může na ně přinést překvapivé pohledy. Vzkříšení polozapomenuté metody a její aplikace na příklady a myšlenkové experimenty dnešní epistemologie je tím zajímavější, že Baz neusiluje o podrobnou historickou exegezi klasických textů, ale snaží se zachytit jejího ducha a vybudovat systematickou epistemologickou pozici, která by byla alternativou k převládajícímu paradigmatu.

V rámci svého úsilí tak neváhá jít několikrát i přímo proti citovaným autorům, když má pocit, že oni samotní udělali chybu a zpronevěřili se myšlenkám OLP: když interpretuje známou debatu o povaze pravdy mezi Strawsonem a Austinem tvrdí, že Strawson nepřichází s teorií pravdy (i když sám Strawson později tak svoji pozici popisuje), ale že jeho cílem je diagnostické rozpuštění filozofických obtíží. A o Austinově performativní teorii poznání řekne, že je jednoduše chybná. Takto silně systematizující přístup může vést k anachronickým zjednodušením: třeba už samotný Bazem užívaný název „filozofie běžného jazyka“ byl použit o tomto směru až ex post a prozrazuje určitou bezradnost a nepochopení toho, o co Austinovi a Wittgensteinovi šlo. Funguje spíše jako diagnóza než jako název: pozdější interpreti vidí jenom důraz na běžné užití slov a jeho filozofická závažnost jim často uniká a zavedením názvu „filozofie běžného jazyka“ chtějí nastolit radikální diskontinuitu mezi zkoumáním slov v každodenních situacích a budováním filozofické teorie, třeba teorie poznání. Sám Austin však nazývá svou metodu „lingvistickou fenomenologií“ a Wittgenstein jednoduše dělá filozofii. Když Baz tento potenciálně zavádějící název používá, ač se sám snaží OLP bránit, podává tím jejím kritikům vstřícnou ruku. Nicméně v tomto případě pravděpodobně zvítězil pocit, že je lepší všeobecně rozšířený název, než žádný název.

Kniha má dvě části, v první Baz reaguje na argumenty, kterými kritici vyvraceli OLP, a ve druhé aplikuje její metodu na příklady současné epistemologie, na kterých se ukazují různé moderní přístupy k poznání. Nejprve tedy argumenty proti OLP.

1. Záměna použití slova za jeho význam

Analytičtí filozofové se shodují, že OLP zaměňuje význam slova za jeho použití a patří proto na smetiště dějin. Tato shoda panuje od počátku recepce OLP, kdy žáci a kolegové první generace oxfordských filozofů přenesli pochodeň filozofie z Anglie do USA, ale namísto rozvíjení nové metody se stali jejími hrobaři (Searle, Grice, Geach). Další generace filozofů dospěla ke stejnému závěru (Davidson, Dummett, Horwich) a konečně nejznámější myslitelé nového tisíciletí tvrdí totéž (Scott Soames, Timothy Williamson). Průnik současné analytické ortodoxie ohledně významu vypadá takto: každé slovo má něco, co je jeho „význam“, od něhož se dá teoreticky oddělit, a díky němuž může být smysluplně použito v běžných situacích. Celé věty mají také něco, čemu se říká jejich „význam“, a co musí být pochopeno, abychom porozuměli větě „o sobě“, mimo jakékoliv konkrétní použití. Význam věty se tak jakoby načisto ve vakuu skládá z významů jednotlivých slov (jenom díky tomu údajně vysvětlíme naši schopnost rozumět větám, které jsme ještě nikdy neslyšeli), a pak je teprve

použit v nějaké konkrétní situaci. A konečně významy slov i vět „referují“ ke skutečnostem ve světě, či je „denotují“ a nebo dokonce „popisují“. A protože tak činí pravdivě nebo nepravdivě, jsou významy v jakémisi fundamentálním vztahu k pravdě, i když tento vztah je třeba ještě dále zkoumat a upřesnit a i když názory na něj a jeho důležitost se různí.

Z pozice tradiční deskriptivistické a kompozicionalistické představy o jazyce se tak bude analýza slov v běžných situacích jevit jako samoučelné utápění se v pragmatických otázkách promluvy, zatímco její důležitost leží na hlubší úrovni sémantické. OLP na to zkrátka jde ze špatné strany, nejdříve je třeba prozkoumat význam, a teprve až pak použití slova. Proč by mělo být použití filozoficky zajímavého slova v běžném kontextu závazné či normativní pro jeho použití ve filozofickém kontextu? Toto zdánlivé odhalení omylu OLP však selhává už na terminologické úrovni. To, co zastávce OLP myslí spojením „použití slova x“ není synonymní s tradičními pojmy „referování pomocí slova x“ nebo „aplikování slova x“ či dokonce „pronesení slova x“. Slovo musí být „použito“ za určitým účelem, s konkrétním cílem, a tento účel (*point*) rozhoduje o tom, zda bylo použito úspěšně či neúspěšně, tedy zda vůbec bylo použito. Závaznost a normativita slova se tak nachází až v jeho použití, nikoli v pouhém pronesení. Ukažme si to na slavném Strawsonově článku o pravdě.

Podle Baze (avšak ne podle Strawsona samotného, viz výše) je Strawsonův obecně deflacionistický přístup k pravdě ukázkou diagnostického rozpuštění problémů, které se se slovem „pravda“ pojí. Namísto marné snahy o analýzu významu „pravdy“ pomocí pojmů „fakt“ a „výrok“ – marné proto, že známe význam „faktu“ a „tvrzení“ jen, když už zároveň známe význam „pravdy“ – bychom se měli skromně tázat „Jak používáme slovo „pravda“?“. Namísto pátrání po obecných podmínkách, které by nám umožnily „aplikovat“ dané slovo zvenčí, bychom jej měli ohmatat takříkajíc zevnitř. A pokud bude někdo tvrdit, že to je rezignace na analýzu, stačí jej vyzvat, aby předložil nějakou vlastní „analýzu“ či „teorii“ pravdy, která by byla většinou filozofů akceptována. Například Soames chce po analýze významu „pravdy“ (a Strawsonovi vyčítá, že to nedělá), aby ukázala přínos, které toto slovo má pro věty či promluvy, ve kterých se objevuje. Na to Strawson řekne, že spojení „To je pravda“ může být beze změny významu nahrazeno spojením „Přesně tak!“ nebo „Ano“, a ten, kdo to ví a tato spojení synonymně používá, zkrátka zná význam slova „pravda“ a nic víc vědět nepotřebuje, dokonce zde ani víc k vědění není. Ovšem filozof, který hovoří o záměně významu a použití slova zjevně předpokládá, že bychom nejdříve měli vysvětlit význam slova a pak teprve sledovat, jak se slovo s *tímto* významem používá.

Terminologické nepochopení ohledně pojmů „použití“, „význam“, „analýza“ či „teorie“ mezi zastáncem OLP a tradičním filozofem jde hluboko. OLP totiž (alespoň podle Baze) nepředkládá žádnou vlastní teorii významu, ani analýzu slova „význam“, její metoda jednoduše vezme slova, u kterých si nevíme rady, a zkoumá, co s nimi děláme. Tato praxe je stejná, jako tázání se po nějakém novém, neznámém či nepochopeném slově v běžném hovoru, jenom se zaměřuje na slova, která se z historických důvodů považují za filozoficky závažná a důležitá. Existuje tedy *kontinuita* mezi metodou OLP a běžným řešením toho, co naši partneři v rozhovoru myslí svými slovy, OLP tak vlastně žádnou speciální metodu nemá. Jednoduše se ptá „co tím slovem myslíš?“ jako se ptá každý člověk, když je mu něco nejasné.

Dalším příkladem terminologického nepochopení OLP a zkreslení jejích cílů je Searlova kritika Austinovy „performativní teorie“ poznání z článku „Other Minds“, kde Austin kontroverzně přirovnává spojení „já vím“ k performativu „já slibuji“. Tato analogie podle Baze funguje jenom u případů, kdy je mluvčí expertem na určitou oblast, například ornitolog na rozpoznávání pěvců, a kde mu posluchač zkrátka má věřit: slova „já vím“ zde fungují synonymně k slovům „věř mi“, jde o ilokuční akt ujištění. Většina kontextů daného spojení však není tohoto typu, a proto by obecná performativní teorie poznání byla zavádějící. Nicméně Austin míří správným směrem, když chce po větě „já vím“ aby měla jasný účel (například ujištění). Nelze ji totiž použít o člověku a faktu bez ilokučního záměru, to by totiž nebylo „použití“ v tom smyslu, v jakém s ním pracuje OLP. A dostatečným kontextem pro použití není ani filozofova otázka, zda „člověk x ví fakt y “ je pravda či nepravda.

Bitevní linie mezi OLP a tradiční analytickou filozofií jsou tedy narýsovány, bojovat se bude na poli „významu“ a „použití“ a jejich různých chápání. Je ovšem otázka, na kolik na sebe protivníci vůbec vidí a zda nebojují pouze s imaginárním protivníkem, když používají klíčové pojmy každý jinak. Podívejme se nicméně nyní na tři různé argumenty proti pozicím OLP.

2. Tři argumenty proti OLP

Hned první Searlova salva míří daleko za zákopy OLP:

„... analýza významu slova musí zohlednit fakt, že totéž slovo může znamenat tutéž věc ve všech gramaticky odlišných typech vět, ve kterých se vyskytne ... Slovo „pravda“ znamená nebo může znamenat tutéž věc ve větách tázacích, oznamovacích, podmínkových souvětích ... Kdyby tomu tak nebylo, pak by byl rozhovor nemožný, protože „To je pravda“ by nebylo odpovědí na otázku „Je to pravda?“, kdyby „pravda“ měnila svůj význam mezi tázacími a oznamovacími větami“²

Význam slova (Searle o něm v anglickém originále mluví jako o věci! *the thing the word means*) lze teoreticky oddělit od toho, co s tím slovem můžeme dělat, a logicky tomu předchází.

Podle Baze se však jedná o předpoklad celého argumentu, a ne o závěr. Bylo by sice zavádějící říci, že „pravda“ změnila svůj význam mezi Searlovou otázkou a odpovědí, ale to nikdo tvrdit nechce. V Searlově příkladě nic nedokazuje, že je potřeba význam slova modelovat jako metafyzickou entitu, kterou lze od něj oddělit, a ne třeba naopak jako pouhou funkci daného slova, závislou na kontextu.

Druhý útok na OLP podniká Geach. Bere si na mušku Strawsonovo tvrzení, že říci o větě, že je pravdivá, neznamená ji popsat, ale potvrdit nebo přiznat, plus Austinovu představu, že věta „Vím, že p “ není výrok o mém mentálním stavu, ale akt potvrzení posluchači, že p .

² Searle (1999, s. 137).

Zkrátka Geachovým cílem jsou „anti-deskriptivní teoretikové“, jak je hezky diagnostikuje. A vytahuje na ně těžký kalibr, logický *modus ponens*. Věta „Vím, že Smithův Vermeer je kopie“ může fungovat jako premisa argumentu, v němž druhou premisou je „Nejsem expert na výtvarné umění“, a dále „Pokud vím, že Smithův Vermeer je kopie, a nejsem expert na výtvarné umění, pak je Smithův Vermeer velmi nedokonalá kopie.“ A tudíž: „Smithův Vermeer je velmi nedokonalá kopie.“ Na celém argumentu je důležité to, že zde premisy fungují deskriptivně, aby mohlo dojít k vyvození pravdivého závěru, a tedy podle Geache věta „Vím, že Smithův Vermeer je kopie“ má primárně deskriptivní sílu, což Austin popírá.

Baz namítá, že celý argument jako kus jazyka není přirozeně srozumitelný, normální zdravý nefilozof by řekl něco takového: „To je ale velmi nepovedená kopie, i já vidím, že to není skutečný Vermeer“. Mluvit v celé situaci o „vědění“ může napadnout jenom filozofa, který chce něco dokázat o teorii poznání. Opět se tady předpokládá rozdělení významu a užití, aniž by se dokázalo. Tradiční filozofové mají po ruce spoustu nástrojů, kterými se snaží neutralizovat nepřirozenost svých argumentů (Gricova teorie implikatury, Searlovo vyvrácení omylu tvrditelnosti „assertion fallacy“) a svést ji na „pragmatické“ faktory. Dokonce i taková věta jako „Na levé ruce má pět prstů“ by nám přišla divná, kdyby byla pronesena bezúčelně, a přesto by bylo zcela jasné, *co* jí mluvčí myslí, a jestli je pravdivá nebo ne, i když by nebylo hned zřejmé, *proč* ji pronáší. Zastánce OLP bude naopak trvat na tom, že když není jasné, proč ji pronáší, není ani jasné a srozumitelné, *co* jí mluvčí myslí.

Třetí útok na pozice OLP míří ze strany kompozicionality, která má vysvětlit naši schopnost rozumět a tvořit věty, které jsme ještě nikdy neslyšeli. Je tomu tak údajně proto, že význam věty je dán významem jejích jednotlivých slov a celá věta je až posléze užitá v nějaké situaci. Zde si Baz vypomáhá zpochybněním kompozicionality takovými autoritami, jako jsou Chomsky, Horwich a Brandom. Také kontextualisté se ukazují být užitečnými spojenci proti kompozicionalitě. Po přehlédnutí celé patové bitvy Baz porovnává obranné pozice obou protivníků a dochází k závěru, že OLP nepředpokládá žádnou teorii významu, znát význam slova znamená jednoduše být schopen ho kompetentně používat, což je i naše běžné a každodenní kritérium. Tradiční a převládající přístup k významu však předpokládá, že mluvčí musí něco vědět, pokud má znát význam slova, totiž jak ho aplikovat na případy (nebo jím denotovat, popisovat, klasifikovat, vybírat), mimo konkrétní kontext. Alespoň na této úrovni je tedy OLP lehčí metafyzikou s méně předpoklady.

3. Příklady a intuice

Dosud se Baz věnoval argumentům, které měly vyvrátit OLP a ukázat, že trpí fatální konfuzí významu slova a jeho použití. Jeho cíl byl tedy spíše obranný a negativní, snažil se ukázat, že kritikové předpokládají přístup k významu, který OLP samotná zná už z meziválečné doby (Austin a novopozitivistická představa o významu v podání A. J. Ayera, pozdní Wittgenstein o své vlastní rané traktátovské pozici) a na který reaguje a zpochybňuje ho. Samotná pozitivní práce, ukázka konkrétní aplikace OLP na současnou debatu, začíná až třetí kapitolou, samotným jádrem knihy (*to vindicate OLP by practising it*). Půjde v ní o roli intuice

v myšlenkových experimentech dnešní epistemologie a o jejich vnitřní koherenci a přesvědčivost.

Analytičtí filozofové posledních několika dekad se spoléhají na své intuice ohledně otázky, zda se nějaké slovo dá aplikovat na nějaký konkrétní případ. Baz nazývá tuto otázku, pokud je vznesena v rámci snahy otestovat filozofickou teorii, „teoretickou otázkou“, a výzkumný program, který chápe odpovědi na tuto otázku jako svá primární data, „převládajícím programem“. Proti námitkám jej nejlépe brání Timothy Williamson ve své knize *The Philosophy of Philosophy*³. Snaží se nahradit mluvení o intuicích solidnějšími základy pro převládající program, ten podle něj spočívá na naší každodenní schopnosti soudit: abychom mohli aplikovat naše pojmy na skutečné případy, Williamson postuluje *kontinuitu* mezi filozofickým myšlením a „zbytkem“ našeho myšlení. Nicméně právě kontinuitu s běžným myšlením si už pro sebe a OLP nárokoval Baz, takže právě zde se otevírá hlavní prostor pro porovnání obou přístupů.

První otázka pro Williamsona zní: pokud při odpovědi na teoretickou otázku (například „Je pravda, že subjekt x ví y ?“) lidé nedělají nic jiného, než co dělají, když říkají, že někdo něco ví nebo neví, jak to, že na ni dávají tak rozdílné odpovědi? Podle Williamsona jsou zkrátka někteří lidé lepší než jiní v aplikování abstraktních pojmů na komplexní případy, a když jedna skupina respondentů odpoví „ví“ a druhá „neví“ na nějaký konkrétní filozofický příklad, pak jedna z nich soudí správně a druhá špatně. Ale kdo rozhodne, která skupina má pravdu a která se mýlí? Někdy se zdá, že by to měli být filozofové, protože ne všichni kompetentní mluvčí jsou „dobří ve filozofii“, ale jindy i Williamson uznává, že samotní filozofové se v odpovědi na teoretickou otázku neshodnou, protože jejich rozdílné teorie kontaminují i jejich souzení. Ale pokud se na odpovědi na teoretickou otázku, zda něco je případem pojmu x , neshodnou obyčejní lidé, a dokonce ani filozofové, kdo pak rozhodne, zda jde opravdu o případ x ? Není nakonec problém někde v teoretické otázce samotné? Vidíme, že Baz se zaměří na Williamsonovo tvrzení kontinuity mezi použitím určitých slov v běžných kontextech a v myšlenkových experimentech filozofů. Sám si totiž kontinuitu nárokuje pro svou verzi OLP.

Jedny z nejslavnějších a nejdůležitějších myšlenkových experimentů dvacátého století jsou bezpochyby Gettierovy případy poukazující na neúplnost definice poznání jako důvodného pravdivého přesvědčení. Určitou variantu Gettierova případu analyzuje i Baz a snaží se dobrat její relevance pro běžný život. Představme si Honzu, který má známou Jitku a ta po mnoho let vlastnila auto značky Volkswagen. Honza si tedy myslí, že Jitka vlastní německé auto. Neví ale, že její Volkswagen byl nedávno ukraden, a že si Jitka místo něj koupila Opla. Teoretická otázka, kvůli které celý případ konstruuje a kterou považuje za důležitou pro svůj epistemologický program, zní: „Ví Honza, že Jitka vlastní německé auto, nebo v to jenom věří?“ Moderní epistemolog si myslí, že tuto otázku můžeme správně zodpovědět, protože schopnost ji zodpovědět je nutná pro použití slov v ní obsažených v běžném životě. Jsme zkrátka kompetentní uživatelé slov „ví, že...“ a tato slova mají stejný

³ Williamson (2007).

význam v teoretikově otázce i v běžných kontextech.

Baz začne svou destrukci z nečekaného úhlu: proč bychom se vlastně na teoretikovu otázku měli zeptat? Proč potřebujeme vědět, zda Honza opravdu ví, že Jitka vlastní německé auto? No třeba proto, že ten, kdo něco ví, může o tom ostatní ujistit. Nicméně my, jakožto čtenáři tohoto případu přece víme, že Jitka má Opla, a tedy německé auto, a žádné ujištění od Honzy nepotřebujeme. Dobrá, my ujištění nepotřebujeme, ale můžeme si do případu přimyslet někoho třetího, třeba Agenta, a ten chce vědět, jestli Jitka jezdí německým autem. Má se tedy Agent spolehnout na Honzovo ujištění? Ale ani Agent, zdá se, se neptá na teoretikovu otázku, zda Honza ví, jde mu spíše o to, zda se něco má tak a tak, a od Honzy se mu dostane ujištění, že ano. A toto ujištění může být Agentem vyhodnoceno různě, buď mu bude stačit informace, že Jitka donedávna jezdila Volkswagenem, a nebo mu tato informace stačit nebude, a pak si to bude chtít ověřit sám a jinak. Agentova otázka totiž zní, zda Jitka jezdí německým autem, a závisí na názoru a zkušenostech aktérů, zda se Agent s Honzovým ujištěním spokojí. Agenta rozhodně nezajímá odpověď na otázku, zda Honza ví to nebo ono.

Pokud ani Agenta nezajímá otázka, zda Honza něco ví, představme si další postavu, Soudce, s rolí posoudit, zda se někde stala chyba a pokud ano, pak kde. Alespoň Soudce, zdá se, zajímá, jestli Honza opravdu věděl, že Jitka vlastní německé auto. Avšak Soudce se empaticky vžije do Honzovy epistemologické situace se všemi nám už známými omezeními, aby mohl posoudit, zda byl Honza *oprávněn ujistit* Agenta, že Jitka vlastní německé auto. A tato otázka, na rozdíl od teoretikovy otázky, nemá jedinou správnou odpověď, protože závisí na mnoha faktorech, okolnostech případu a nakonec může být otázkou názoru. Podle Baze tedy neexistuje běžný kontext, ve kterém bychom si položili teoretikovu otázku, zda Honza ví nebo neví, že Jitka vlastní německé auto.

Každá otázka má nějaký účel (*point*), se kterým se dá pracovat a který určuje parametry odpovědi a našeho zájmu na ní. Když nás někdo ujistí, můžeme se ptát, jestli je jeho ujištění dostatečné, někdo ujistil někoho jiného a my se ptáme, zda k tomu měl oprávnění, někdo měl něco hlídat a my se ptáme, zda to dělal pořádně, někdo chce něco vědět a my se ptáme, zda to už neví. Ale takovýto účel nebo zájem na věci teoretikově otázce chybí, a to programově, a proto se kompetentní mluvčí nemají čeho chytit, když na ni odpovídají, a neshodnou se. To je důsledkem oddělení „sémantiky“ od „pragmatiky“: není zde pouze ohrožena pomyslná kontinuita mezi běžným a filozofickým jazykem, ale také smysl teoretikovy otázky samotné, protože jak odlišíme situaci, kdy otázce rozumíme, od situace, kdy si pouze myslíme, že jí rozumíme, když špatná odpověď na ni nenese žádnou sankci ani se nijak neprojeví? To, že se skládá ze známých slov, která v jiných kontextech smysl dávají, nám zde nepomůže.

4. Kontextualismus a příklady

V současné analytické filozofii existuje pozice, která je vnímána jako pokračování programu OLP, a touto pozicí je kontextualismus: pravdivost slov „ví, že...“ a jiných připsání poznání závisí na kontextu promluvy. Člověk může něco vědět v běžné situaci, ale překvapivě totéž může nevědět v situaci filozofické, kdy je jeho poznání zpochybněno skeptickým

argumentem. Ono zpochybnění zvýší nároky na poznání, a běžné poznání tak na statut poznání už nedosáhne. (Opačná pozice se nazývá invariantismus, kdy připsání poznání je na kontextu nezávislé, invariantní.) DeRose⁴ se považuje za kontextualistu, který pokračuje v programu OLP, a jeho spojení „sémantiky“ a „pragmatiky“ a důraz na příklady z běžného života se tomu zdají nasvědčovat. Nicméně debata mezi kontextualismem a invariantismem vždy předpokládá, že se ptáme, zda je připsání poznání *pravdivé* či *nepravdivé*, což odkazuje k fascinaci pravdou, která je OLP cizí:

„...zapomeňme, pro tentokrát a na chvíli, na tu druhou zajímavou otázku „Je to pravda“?“⁵

DeRose považuje Austina za „dědečka“ kontextualismu, avšak tento nedůraz na pravdu prohlašuje za podezřelý (*troubling*). Současný kontextualismus je totiž v podstatě teorií o pravdivostních podmínkách „deklarativních“ (asertorických či oznamovacích) vět a jde mu o odpověď na teoretickou otázku.

Podívejme se na některé kontextualistické případy připsování poznání. Travis⁶ nastiňuje následující situaci: Hugo si čte noviny a říká: „Potřebuji trochu mléka do kávy.“ Otylka odpovídá: „Víš, kde je.“ Hugo, poněkud našťavaně, opáčí: „No, vlastně to nevím. Možná se do ledničky vloupala kočka, nebo tu máme velmi tichého zloděje mléka, nebo se vypařilo nebo náhle ztuhlo.“ Podle Travise pochybnosti, které Hugo v tomto kontextu vznáší, nejsou dostatečné, aby zpochybnily Otylčino připsání poznání, a teoretická otázka, zda je pravda, že Hugo ví, bude zodpovězena kladně. Baz se však opět ptá, za jakým účelem Otylka svou „askripci poznání“ provádí, a dochází k závěru, že kvůli pokárání (*rebuke*), a smysl její promluvy bude asi tento: „Pokud chceš mléko do kávy, dojdí si pro něj sám.“ Avšak v tomto případě pak Hugovo „vznášení pochybností“ není „irelevantní, nedostatečné“, ale naprosto nesmyslné. V kontextu kárání není místo pro zpochybňování, Hugo vůbec nechápe, co mu Otylka říká, a nebo se snaží o velmi špatný vtíp.

Travis konstruuje svůj příklad, aby ukázal, že vznášení pochybností a jejich vyvracení závisí na kontextu, proti invariantistovi zohledňujícímu všechny pochyby, a bránil se tak některým skeptickým námitkám. Otylčino připsání poznání Hugovi je podle něj úspěšné. Baz však vidí první polovinu výměny (Hugova odpověď je podle něj nesmyslná) v kontextu pokárání, kdy nejde o připsání poznání, kteréžto poznání by bylo něčím žádoucím (*achievement*), ale naopak přítěží (*liability*), jako třeba ve zvolání „Tys to celou tu dobu věděl!“ Poznání jako přítěž není něco, na co by se filozofové, ať už kontextualisté či invariantisté, zaměřovali, přesto může být alespoň stejně důležité jako poznání ve smyslu úspěchu. Pokud někoho *obviním* z toho, že něco věděl, pak veškeré eliminování pochybností a alternativ, či zkoumání důkazů (*evidence*), na které se epistemologie zaměřuje, míří špatným směrem. Pokud Otylka Hugovi poznání připsala, nechce po něm už žádnou odpověď ani

⁴ DeRose (2005).

⁵ Austin (1979, 185 n).

⁶ Travis (1989, s. 156).

vyvracení pochybností či zkoumání důkazů, ona už předpokládá, že mléko je v lednici, a nepotřebuje, aby ji o tom Hugo informoval či ujišťoval. A tyto „pragmatické“ okolnosti také radikálně pozměňují to, co funguje jako tah v této jazykové hře připsání poznání a co je naopak mimo ni. Máme zde tedy minimálně dva heterogenní a na sebe neredukovatelné „modely“ poznání, „úspěch“ a „přítěž“, kterýžto rozdíl tradiční teoretik, ať už kontextualista nebo invariantista, opomíjí. Možná nás předchozí analýza případu mléka v lednici jenom upozornila na opomíjenou oblast poznání, kterou bude třeba zahrnout do teoretického programu, který ale sám o sobě legitimně zkoumá model poznání jako úspěchu. Ovšem Baz má pochybnosti o celém současném epistemologickém programu.

Další epistemologicky závažný případ vymyslel DeRose: Lád'a a jeho žena Katka jedou v pátek kolem banky, kde si většinou ukládají hotovost. Už jsou unavení a tak Lád'a navrhně, že se vrátí zítra, v sobotu, a hotovost uloží. Katka vznesla pochybnost, protože spousta bank bývá v sobotu zavřená, ale Lád'a ji ujišťuje: „Ne, já vím, že bude otevřeno. Před dvěma týdny jsem tam v sobotu byl. Mají otevřeno až do poledne.“ Katka však není přesvědčena, a ptá se: „Banky mění své otevírací hodiny. Víš, že tato bude zítra otevřena?“ A tady Lád'a přizná: „No, nevím, raději zastavíme a ujistíme se.“⁷ DeRose chce, abychom intuitivně přišli na to, že první Lád'ovo „vím“ je pravdivé a zároveň i druhá odpověď „nevím“ je pravdivá, protože se mezitím změnil kontext a Katka vznesla pochybnost. Nicméně Baz opět odmítá přistoupit na hru a tvrdí, že nejde o to, jestli je připsání poznání Lád'ovi pravdivé nebo ne, ale jestli je banka otevřena. Tradiční teoretik tyto dvě otázky směšuje a dostává se tak do problémů. Katka spíše reaguje na Lád'ův důvod, který uvádí pro své tvrzení („byl jsem tam před dvěma týdny“), a řeší, jestli je rozumné se podle této informace zařídit a odložit uložení peněz na sobotu. Otázka Lád'ova poznání celé situace je zde nadbytečná (*semantically idle*) a Katčina opakovaná otázka „Víš, že tato bude otevřena?“ zní v našem příkladě nepřírozně: Lád'a už jí svůj důvod řekl, nic nového ohledně znalosti a poznání otevírací doby banky se od něj už nedoví a ani nic nového vlastně nečeká. Oba vědí, jakou informací disponují, a jediné, co jim zbývá, je rozhodnout se, jak se na základě jim dostupné informace zachovat. Ohledně toho se mohou neshodnout, ale ne ohledně otázky Lád'ova poznání, která vůbec nenastává.

Dalším příkladem, jak teoretikova otázka zkresluje přirozenost a smysluplnost slov je Cohenův letištní případ⁸: Marie a Jarda letí z Prahy do New Yorku a kvůli obchodní schůzce potřebují, aby přisedali v Londýně. Zaslýchnou, jak se někdo ptá pasažéra Nováka, jestli ví, zda se v Londýně přisedá. Novák se podívá do diáře a odpoví: „Ano, vím, přisedáme v Londýně.“ Marii to nestačí, obává se, že Novákův diář je nespolehlivý, může obsahovat chybu, a také mohli na poslední chvíli změnit letový řád. Jarda s Marií souhlasí, že Novák vlastně neví, zda letadlo zastaví v Londýně, a rozhodnou se zeptat se letušky. Podle Cohena tak nepřipíše Novákovi poznání. Baz však opět nechápe, proč se tady řeší poznání, podle něj Jarda s Marií vědí, na základě čeho Novák tvrdí, že v Londýně zastaví, jeho záznam v diáři existuje a říká totéž co Novák. Marii s Jardu jde přece o to, jestli letadlo zastaví v Londýně, a

⁷ DeRose (1992, s. 913).

⁸ Cohen (1999, s. 58).

ne o to, jestli to Novák ví, nebo jestli to vůbec někdo ví. Když řeknou o Novákovi, že to vlastně neví, funguje tato věta jako ono Wittgensteinovo kolo ve stroji, které není napojeno na žádné jiné ozubené kolo a nemá žádnou funkci. Teoretikova otázka „ví x že y ?“ se zde natolik vzdaluje slovům, až je nesrozumitelná.

Poznání se tak v rukách teoretikových mění v onoho brouka v krabičce, který k ničemu není, a nikomu ani nechybí. Vlastně ani nevíme, jestli v krabičce vůbec je. To je důsledkem představy, která z nás dělá detektory případů poznání skrze pravdivé či nepravdivé věty typu „subjekt x ví y “. Podle Baze ale slova „ví, že...“ takto nefungují, a epistemologie by se neměla zabývat tím, co je propoziční poznání, ale spíše tím, jak se slova „ví, že...“ používají smysluplně v různých typech situací, bez směřování s otázkou pravdy a nepravdy. Kontextualista, i když se hlásí k tradici OLP, své otázky přesto formuluje v kategoriích sémantiky a pragmatiky, jejichž odlišení OLP zpochybňuje. Zaplétá se tak do stejných sítí jako jeho oponent, invariantista. Bazův metafyzicky minimalistický projekt je tak výzvou pro celý současný epistemologický výzkum, i pro tu část, která si za svá primární data bere intuice mluvčích ve vykonstruovaných myšlenkových experimentech.

5. Epilog

Pokud bychom měli zhodnotit sílu Bazových argumentů, pak je třeba vyzvednout především vnitřní konzistenci a propracovanost jeho pozice, kdy odhaluje skryté předpoklady v pozicích svých protivníků a vlastně i celé tradice. Jeho pozice stojí na menším počtu předpokladů, a je tedy metafyzicky lehčí. V klíčovém sporu o *kontinuitu* mezi běžným mluvením a filozofováním přesvědčivě ukazuje, že když vyjdeme od detailně a nezaujatě zmapovaného významu slova *vědět* v obyčejných kontextech, nemůže se nám podařit konstruovat na jeho základě dilemata a příklady současné epistemologie. Její myšlenkové experimenty jsou možné jenom díky překrucování tohoto slova a jeho nepřirozenému užití ze strany kontextualistické i invariantní tradice, a vlastně i celé moderní epistemologie. Naopak Bazova OLP se blíží běžné mluvě jak programově, tak fakticky. Jeho kritika vládnoucího epistemologického programu je podle nás úspěšná a měla by vést k opuštění čistě slovních problémů v teorii poznání, jejichž vyřešením či případným nevyřešením se nic nezmění. Obzvláště prázdnota a sterilita myšlenkových experimentů typu Gettierův problém či Cohenovy a de Roseovy „dilemata“ je demonstrována přesvědčivě. Pokud tyto filozofické příklady něco ukazují, pak to není nic ohledně poznání nebo dokonce teorie poznání, ale spíše jak snadno se nechají mluvčí angličtiny svést vhodně zvolenými zavádějícími otázkami a zkoumají čistě své neujasněné intuice ohledně některých slov vytržených z kontextu. A na navrácení těchto slov do jejich funkčního prostředí a jejich opravu je mistrem Baz.

Dvě důležité a nepříjemné otázky pro Bazovu OLP však zůstávají: její vztah k tradici, obzvláště novověké epistemologii, a zda vůbec něco vysvětluje, či zda nekolabuje na pouhou rez na ocelové konstrukci mainstreamové filozofie. Nabízí vůbec vlastní výsledky a program, nebo bytostně potřebuje kritizovat výsledky jiných filozofů a žít se jimi?

Nejprve tedy vztah OLP k novověkým předchůdcům. Baz sám patrně cítí, že jeho pozice bude vnímána jako extrémní odmítnutí celé tradice, a na závěr celé knihy trochu neorganicky přidává Epilog, kde za předchůdce svého způsobu filozofování o poznání prohlašuje poněkud překvapivě Kanta a jeho antinomie, protože obě pozice v antinomii mají své důvody a přesto jsou protichůdné. Jejich spor ale pramení spíše z jazyka než z faktů. To podle Baze předznamenává neplodnost sporů mezi kontextualisty a invariantisty ohledně toho, zda subjekt x v myšlenkovém experimentu ví y nebo neví. Kant sice zůstává represencionalistou v jazyce, ale vidí správně, že pouhé transcendentální použití pojmů není vlastně žádným použitím. To může vypadat jako zajímavá historická analogie, ale Baz ji poněkud přetěžuje, když začne vysvětlovat, kde udělal Kant chybu, když odpovídal na Humovu skepsi. Dokonce Hume sám se prý měl raději soustředit na obyčejnou praxi používání slova „příčina“! To už se dostáváme opravdu k anachronickému přenášení problémů filozofie dvacátého a jednadvacátého století do raně moderní doby, kdy hranice mezi vědeckými a nevědeckými pojmy nebyla vůbec jasně daná. Zkoumáním slov „substance“, „příčina“, „hmota“ se raně novověcí filozofové snažili přispět k vědeckému poznání své doby, jak také mnohokrát deklarují. Konstruuji tak vědecké pojmy a jejich aplikace v běžném životě je zajímá spíše okrajově. Descartes, Leibnitz, Locke a Hume však podle Baze představují tradici, se kterou se OLP radikálně rozchází kvůli jejímu důrazu na přírodní vědy a poněkud zjednodušenému pohledu na jazyk. Pokud ale odmítne všechny raně novověké filozofy (i napůl s Kantem), co vlastně Bazově OLP zbude?

Možná bude užitečnější snažit se OLP do tradice zapojit, než ji stavět proti ní. S Hobbesovým a Lockovým empirismem může sdílet snahu po diskreditaci prázdných metafyzických termínů, v případě sedmnáctého století šlo o nefunkční a přežilé modely scholastických pojmů, které nebyly použitelné v moderní vědě. Například s Berkeleym by Baz našel mnoho programově i metodologicky styčných ploch v jeho *Třech dialogích*⁹, kde se brání nařčení, že jeho imaterialismus jde proti zdravému rozumu (*common sense*). Berkeley zde hned na začátku svého sporu s materialistou stanoví jako pravidlo, že za bližší zdravému rozumu bude prohlášen ten filozofický systém, který bude méně zneužívat běžný jazyk, což je vlastně i názor Bazovi blízký. Mnoho argumentů se točí kolem toho, jestli by to řekl běžný „nevzdělanec“, tedy nefilozof. Dokonce i termín „vnější svět“, který podle Baze ztratí svou filozofickou atraktivitu až u Heideggera a na kterém Kant vybudoval podstatnou část svého systému, je už Berkeleym odmítnut jako filozofický nesmysl, který v metafyzice, která chce pomáhat vědě vysvětlovat svět, nehraje žádnou užitečnou explanační roli.

Zastavme se na chvíli u filozoficky frekventovaného pojmu „vnější svět“. Descartes jeho existenci ve svých *Meditacích* metodologicky zpochybňuje, protože má celkem přesnou představu o hierarchii věd, mezi nimiž zaujímají přední místa fyzika a matematika. „Vnější svět“ tvoří v podstatě předměty s fyzikálními vlastnostmi, jako jsou hmotnost, rozměr, atd. Opačný, tzv. „vnitřní svět“ tvoří subjektivní počítky, ideje, které jsou odrazem věcí venku. I tuto stranu má Descartes zmapovanou, díky své *Dioptrice* a zkoumání mozku předkládá raně-

⁹ Berkeley (2007).

vědeckou teorii vnímání. V 17. a počátkem 18. století je pojem „vnější svět“ ukotven v tehdejší vědecké diskuzi o vztahu věcí a mysli, řečeno dnešními slovy o vztahu fyziky a psychologie. Není to pojem čistě filozofický, Descartes, Malebranche, Locke, Leibnitz i Berkeley ho používají s vědeckými ambicemi. Berkeley ho může popírat, protože v rámci jeho optiky je pro vysvětlení vnímání nadbytečný. Ještě Hume pro něj ve své psychologizující ontologii nenajde uplatnění. Ovšem když ztratí svůj životadárný vědecký kontext, stane se „vnější svět“ pojmem čistě filozofickým a spekulativním, jehož dokázání či vyvrácení vyjde nastejno. Tuto změnu však Baz není schopen zaregistrovat, jeho přísně synchronní wittgensteinovská metafyzika vidí filozofické otázky jakoby bezčasově, absolutně, a nedokáže uchopit historickou změnu problému z vědeckého na čistě spekulativní.

Tím se dostáváme k naší druhé výtce Bazovi: pokud OLP nepředstavuje tak radikální rozchod s empiristickou tradicí, jak to vidí Baz, pak není ani sama tak negativistická, jak ji líčí. Tradiční filozof bude totiž po přečtení Bazovy knihy cítit frustraci z toho, jak málo filozofie mu zbude, jeho otázky jsou v ní popisovány jako hádanky (*puzzle*) a obtíže (*difficulty*), ze kterých je třeba se vymotat (*disentangle a conceptual tangle*), často za pomoci terapie. Uvedený slovník odkazuje k Wittgensteinově metafyzice, kterou Baz nadužívá ke škodě celého svého projektu. Dnešní analytický filozof totiž sama sebe nevidí jako bloudícího, mýlícího se či nemocného, naopak chce na své otázky, které považuje za legitimní, odpovědi. Zde mohl Baz daleko více využít metafyzických myšlenek svého druhého favorita, J. L. Austina. Například jeho metafora filozofie jako centrálního ohniska, ze kterého se postupně oddělují jednotlivé planety, vychládají a ustavují si vlastní dráhu a metody, by mu pomohla integrovat do svého příběhu filozofii a rodící se vědy raně moderního období, s tím, že co zůstává uprostřed, je pořád ještě zajímavá směs velmi heterogenních a mnohdy i legitimních otázek, klidně i jazykové povahy. Austinovu hlavní epistemologickou knihu *Sense and Sensibilia*¹⁰ Baz téměř vůbec necituje, a právě ona by mu pomohla propojit lingvistickou analýzu s tradičními příklady nespolehlivosti našich smyslů v tzv. argumentu z iluze. Možná by jeho OLP pak nevypadala tak revolučně, ale poučeně tradicí, což by nemuselo nijak ubrat na kvalitě a průkaznosti jejím argumentům vůči současné epistemologické produkci.

Radikální rozkol mezi OLP a současnou epistemologií je však přesto třeba vyřešit příkloněním se na stranu OLP, a odmítnutím dnešního způsobu kladení otázek, jakkoli smysluplně se může jevit svým zastáncům, protože mezi ním a tradiční raně novověkou filozofickou epistemologií došlo k důležitému osamostatnění se vědeckého způsobu řešení problémů, které vyprázdnilo některé otázky. Provádíme tak zdánlivě tytéž pohyby jako naši filozofičtí předchůdci, ale hrajeme už úplně jinou hru.

¹⁰ Austin (1964).

Literatura

- Austin, J. L. (1979): „A Plea for Excuses.“ In *Philosophical Papers*, ed. J. O. Urmson & G. J. Warnock, Clarendon Press, Oxford, 1990, s. 175-204.
- Austin, J. L. (1964): *Sense and Sensibilia*. Oxford University Press, Oxford.
- Berkeley, G. (2007): *Tři dialogy mezi Hyladem a Filonoem*. OIKOYMENH, Praha.
- Cohen, S. (1999): „Contextualism, Skepticism, and the Structure of Reasons.“ *Philosophical Perspectives* 13: 57–89.
- DeRose, K. (1992): „Contextualism and Knowledge Attributions.“ *Philosophy and Phenomenological Research* 52: 913–929.
- DeRose, K. (2005): „The Ordinary Language Basis for Contextualism, and The New Invariantism.“ *Philosophical Quarterly* 55: 172–198.
- Searle, J. (1999): *Speech Acts*. Cambridge University Press, New York.
- Travis, C. (1989): *The Uses of Sense*. Oxford University Press, Oxford.
- Williamson, T. (2007): *The Philosophy of Philosophy*. Blackwell Publishing, Oxford.